

MEMORIILE ȘI ROMANELE FEMEILOR IRANIENE

Memoriile și romanele femeilor iraniene au început să apară pe piața internațională imediat după Revoluția Iraniană din 1979, cu toate că, după cum precizează Amy Malek în studiul său, *Memoires as Iranian Exile Cultural Production*, acestea au căpătat o atenție deosebită din partea publicului abia la finalul anilor nouăzeci, după publicarea memoriilor Tarei Baharampour, *Too See and See Again: A Life in Iran and America*¹. Farzaneh Milani declară că scriitoarele iraniene ce au refuzat să dispară din sfera publică, în ciuda cenzurii și a amenințărilor, au devenit unele dintre cele mai influente figuri ale Iranului contemporan. Acestea au produs o mișcare de disidență radicală, au ridicat semne de întrebare cu privire la rolul literaturii contemporane în cultura lor și au creat un corpus literar ce a fost întâmpinat cu un elan pe care literatura persană nu îl mai experimentase până în acel moment. Scriitoarele iraniene au reușit să atingă un statut fără precedent, la un nivel rezervat anterior doar scriitorilor bărbați².

În *Citind Lolita în Teheran* (2003), Azar Nafisi explorează puterea literaturii, ce reușește să o apropie de studentele sale și o determină să își analizeze sentimentele față de schimbările sociale din acea perioadă. Pe parcursul orelor de literatură, tinerele reușesc să își abandoneze măștile, uitând de presiunile sociale și redevinând ele însele. Având studențe din medii sociale diferite, Nafisi reușește să exploreze viețile fiecăreia, arătând gradul în care schimbările socio-politice le afectau. Studiind cărțile interzise, fetele reușesc să își mențină individualitatea și să privească cu luciditate problemele cu care țara lor se confruntă. Prin intermediul titlului, Nafisi reușește să traseze direct o paralelă între Humbert Humbert și regimul Republicii Islamice. La fel ca protagonistul romanului *Lolita*, Republica Islamică ignoră realitatea și identitatea femeilor, încercând să le modeleze după o „viziune idealistă”, apelând la nostalgie și la amintirile îndepărtate pentru a creiona portretul colectiv al „adevăratei femei musulmane”. Astfel, femeile iraniene împărtășesc experiențele Lolitei, încercând să supraviețuiască și să se muleze după așteptările „tutorelui”, ce pretinde că le protejează de un rău închipuit. Nafisi vede prin scris o putere eliberatoare, ce o ajută să își susțină mișcarea de

rezistență împotriva regimului. Aceasta declară într-un interviu pentru *Pen America* că literatura, cu toate că nu oferă un impact imediat asupra mișcărilor de rezistență, ajută la modelarea mentalității democratice ce facilitează astfel de acte³.

Memoriile lui Marjane Satrapi, publicate în două volume, *Persepolis I: Povestea copilăriei* (2004) și *Persepolis II: Povestea reîntoarcerii* (2005), au apărut într-o perioadă ce promitea ascensiunea. Transpunându-și memoriile în benzi desenate, aceasta reușește să stabilească o conexiune între cultura iraniană și cea americană, creând un nou tipar și îmbogățind cultura cu prima bandă desenată iraniană. Într-un interviu pentru revista „The Believer”, Satrapi declară că benzile desenate reprezintă, în viziunea sa, mai mult decât lupta supereroilor pentru putere, fiind o modalitate diferită de exprimare a sinelui, ce i-a permis să ajungă mai ușor la public: „Vezi o poză și înțelegi imediat lucrul de bază care se întâmplă. Este probabil mai accesibil pentru că acum trăim într-o cultură a imaginilor. Oamenii sunt obișnuiți să vadă poveștile așa. Ei înțeleg perfect povestea și mesajul uitându-se la poze”⁴. Într-un alt interviu, pentru ABC News, Satrapi mărturisește că a scris aceste memorii pentru a arăta fața reală a Iranului, pentru a înlătura anumite prejudecăți și cu speranța că va schimba viziunea generală asupra iranienilor: „Suntem reduși la o noțiune abstractă. Când numești un popor întreg «axa răului» sau fanatici sau teroriști sau orice altceva, după un timp, uiți că și aceștia sunt oameni, sunt ființe umane”⁵.

Parinoush Saniee, specializată în psihologie și sociologie, a condus timp de doisprezece ani cercetări în Consiliul Suprem de Coordonare și Educație Vocațională. Studiile acesteia au fost centrate în mare parte pe femei și pe problemele lor cotidiene: „Trăim într-o epocă în care femeile, deși nu au avut parte de toate facilitățile, au fost nevoite să poarte pe umăr responsabilități grele. Ele au fost eroine necunoscute, responsabile pentru propria lor dezvoltare și pentru progresul familiilor lor”⁶. Saniee a observat în aceste cercetări un anumit șablon, anumite trăsături și întâmplări, care, la prima vedere, nu ar fi descrise drept obișnuite, comune, regăsindu-se la un număr mare de femei. Dorind

să aducă aceste informații în atenția publicului larg, aceasta s-a decis să le încorporeze într-o serie de romane, primul fiind *Cel care mă așteaptă* (2002): „Voiam să fac remarcate uriașele obstacole culturale și tradiționale pe care femeile le aveau din trecut. Totodată, am vrut să subliniez consecințele dezastruoase suferite de femeile iraniene în ultimele cinci sau șase decenii. Așa că am decis să transform acest raport într-un roman, ce urma să fie citit și de un public care, altfel, n-ar fi avut acces la informațiile mele din raport”⁷.

Femeia nu reprezintă doar nucleul familiei, ci și imaginea culturii, a religiei și a tradiției. Schimbările politice au afectat în mod direct statutul și comportamentul femeilor, acestea trecând de la tendința de occidentalizare, impusă în perioada monarhiei Șahului Reza Pahlavi la regimul conservator și tradiționalist, impus de Republica Islamică. Femeile au fost forțate să penduleze între două extreme: de la interzicerea vălului de către regimul șahului la pedepsele dure aplicate pentru nepurtarea acestuia după instaurarea Republicii Islamice. În ambele cazuri, acestea au fost lipsite de posibilitatea de a decide pentru ele.

În romanul *Citind Lolita în Teheran*, Nafisi observă faptul că purtarea vălului devenise semnificația simbolică a noului regim și, totodată, victoria Islamului, în timp ce inițiativa șahului Reza de a înlătura vălul în anul 1936 a reprezentat o tentativă de a occidentaliza Iranul și de a restrânge puterea clerului. Nafisi rememorează felul în care bunica sa își purta chador-ul, care, în acea perioadă, avea o aură sacră, ce inspira siguranță și respect, și care, din cauza regulilor impuse de Republica Islamică, a devenit un simbol al opresiunii: „Toată copilăria și adolescența mea, chador-ul bunicii a avut o semnificație deosebită pentru mine. Era un adăpost, o lume separată de restul lumii. Acum, chador-ul era pentru totdeauna compromis de semnificația politică pe care o dobândise. Devenise rece și amenințător”⁸.

Vălul o determină și pe Marjane să-și pună întrebări în legătură cu identitatea sa. Aceasta se vede în situația de a decide între credințele transmise de părinți, credințele sale religioase și ideile insuflăte de lumea islamică. Lui Marjane îi vine greu să vadă legătura dintre văl și religie, considerând că religia și credința sunt innăscute, fără a necesita obiecte aferente pentru a se concretiza. Cu toate că a crescut într-o familie ce îi conferea mai multă libertate în comparație cu familiile altor fete, aceasta nu putea renunța întru totul la cultura iraniană, chiar dacă nu era de acord cu viziunea impusă de Republica Islamică. Satrapi se reîntoarce la viziunea sa de copil crescut în revoluție pentru a ilustra bătălia ce se dădea în interiorul său și impactul vălului asupra tinerelor fete și asupra înțelegerii sinelui.

După instaurarea Republicii Islamice, femeia a început să fie văzută ca o ființă neajutorată, incapabilă de a decide pentru sine și de a se apăra de nocivele influențe occidentale. Sub pretextul de a întoarce femeile către idealurile islamice,

regimul a început să controleze chiar și cele mai intime aspecte ale vieții lor.

Atât Marjane Satrapi, cât și Azar Nafisi și Parinoush Saniee redau scene cu Gărzile Revoluției, ale căror mașini Toyota albe au ajuns să simbolizeze teroarea și brutalitatea regimului politic. În romanul lui Parinoush Saniee, *Tatăl celuilalt copil*, Fereshteh este agresată constant de către gărzi din cauza relației sale cu Ramin. Fiind amenințată cu închisoarea și riscând să își dezonoare familia, aceasta este obligată să își trăiască prima dragoste departe de ochii lumii, combinând această experiență cu frica și anxietatea. Saznaz, studenta lui Azar Nafisi, povestește experiențele sale cu „paznicii moralei”, ce au năvălit peste ea în timp ce se afla într-o scurtă vacanță la Marea Caspică împreună cu prietenele sale. Cu toate că fetele erau îmbrăcate corespunzător și nu aveau asupra lor nici alcool și nici obiecte interzise, acestea au fost reținute timp de patruzeci și opt de ore într-o închisoare specială, fiind acuzate de infracțiuni împotriva moralității. Fetele au fost umilite de către gărzi, forțate să împartă celula cu mai multe prostituate și supuse la multiple examinări ginecologice în prezența studenților de la medicină⁹. Cu toate că era doar un copil, Marjane Satrapi este și ea acostată de gardieni și pusă la zid din cauza ținutei sale. Aceasta se găsește în imposibilitatea de a înțelege cum aceste femei refuzau să empatizeze cu situația lor și cum, de cele mai multe ori, luau hotărâri mai drastice și deveneau mai violente decât bărbații.

Neavând șansa de a-și explora sentimentele și senzualitatea, femeile nu aveau posibilitatea de a se autocunoaște, fapt ce ducea adesea la enigme legate de identitatea și de autonomia lor. Lui Massoumeh nu îi este niciodată oferit dreptul de a cunoaște dragostea adevărată alături de Saeid, acest lucru fiindu-i refuzat în mod repetat, întâi de către părinți, iar ani mai târziu de către copii. Pentru ea, dragostea devine sinonimă cu toleranța, aceasta învață să îl iubească pe Hamid din rutină, fiind obligată să conviețuiască cu acesta și dorind să se împace cu viața pe care este nevoită să o ducă alături de el.

Această limitare o împinge și pe Marjane să se căsătorească cu iubitul său, pentru a avea șansa de a experimenta o relație în toată complexitatea sa. Cu toate că mariajul reprezintă un pas important, ce necesită maturitate și o analiză atentă, tatăl lui Marjane o încurajează să-și asume riscul, fiind conștient că aceasta este singura opțiune pentru ca fiica lui să poată înțelege implicațiile unei relații.

Nafisi empatizează cu studentele sale, ce nu își puteau analiza sinele și sentimentele în profunzime din cauza culturii ce evita noțiunea de sexualitate și care le oferea o serie limitată de tipologii cu care se puteau asocia. Acest fapt le determină pe fete să rămână în căsniciile neîmplinite, să ezite înainte de a intra într-o relație sau să aibă dubii în ceea ce privește propria lor persoană. Nafisi arată cum studentele sale, ce posedă o sumedenie de cunoștințe literare,

sunt lipsite de dreptul natural de a-și explora sexualitatea și de a-și cunoaște trupul. Bărbatul nu reprezenta doar nucleul activității sociale, acesta era și capul familiei, ierarhia familiei musulmane fiind stabilită clar și având reguli riguroase. Imediat după tată, fiii aveau puterea de a decide soarta sursorilor, fapt ce se poate observa atât în romanul *Cel care mă așteaptă*, cât și în *Citind Lolita în Teheran*. Massoumeh descrie cum ea și surorile sale au ocupat mereu un loc secundar în favoarea fraților, aceștia bucurându-se mereu de atenția completă a familiei. Ea povestește despre modul în care boala surorii sale a fost minimalizată de către bunica și de către mama sa. În clipele finale ale vieții lui Zari, când doctorul a fost în cele din urmă chemat, acesta îi acuză familia de sexism: „Biata fată e pe moarte de cel puțin trei zile și m-ați chemat abia acum, prea târziu ca să mai pot face ceva. Dar vă întreb: dacă ar fi fost unul dintre băieții voștri în locul nevinovatei asteia, v-ați fi comportat la fel?”¹⁰.

Familia lui Massoumeh își exprimă în mod repetat dezamăgirea cu privire la cele două surori rămase în viață, Massoumeh fiind considerată rușinea familiei, iar Fati fiind aproape inexistentă în ochii părinților. În clipele în care Massoumeh zăcea la pat, mama sa nu schița nicio emoție care ar fi putut trăda vreo urmă de dragoste sau de milă: „Am știut-o mereu: fetele nu aduc noroc familiei noastre. Avea dreptate mama... Și dacă s-ar vindeca, ar fi oricum ca și cum ar fi murit, având în vedere cum ne-a dezonorat”¹¹.

Nafisi dezvăluie statutul lui Sanaz în raport cu fratele său mai mic: acesta avea acces total la cele mai mici aspecte ale vieții sale, pe care, dacă era cazul, le controla fără pic de reticență. Astfel, fratele avea acces deplin la bunurile lui Sanaz, o supraveghere îndepărtată, o conducea la cursuri și o pedepsea în cazul în care aceasta trecea peste ordinele sale. Putem observa cum surorile se află sub tutela fraților, acest lucru fiind valabil indiferent de diferența de vârstă între ei, și cum băieții sunt mai bine poziționați în interiorul familiei.

Cu toate că femeile iraniene au fost oprimate de regimul islamist, ascunse în spatele vălurilor și determinate să își inhibe sentimentele, să-și reprime dorințele și ambițiile, aceste romane reușesc să scoată la suprafață adevărata lor esență. Entitatea feminină ce domină romanele iraniene nu se situează departe de imaginea pe care Emily Brontë i-o conferă lui Catherine Earnshaw. Avem de-a face cu o entitate tumultuoasă, rebelă, determinată să lupte pentru a se face înțeleasă și pentru a distruge bariera impusă de societate. Aceste personaje reușesc să înfrunte soarta și să supraviețuiască într-o lume prinsă între tradiție și modernizare, arătând că, în pofda viziunii islamiste, femeia își poate controla destinul și poate depăși obstacole precum discriminarea, abuzurile și segregarea. Creând, după cum o numește Farzaneh Milani, *o revoluție a scriitoarelor în Iran*,

Parinoush Saniee, Marjane Satrapi și Azin Nafisi contribuie la această mișcare, reușind să demonstreze că, dincolo de viziunea idealistă a culturii islamice, femeia reprezintă mai mult decât o figură domestică și că aceasta poate reprezenta o fațiune solidă în consolidarea identității culturale și naționale moderne.

Note

¹Amy Malek, *Memoir as Iranian Exile Cultural Production: A case study of Marjane Satrapi's Persepolis Series*, Iranian Studies, 39(3), 2008, p. 361;

²Farzaneh Milani, *Words Not Swords*, Syracuse University Press, 2011, p. 24;

³Viviane Eng, *The PEN Ten: An Interview with Azar Nafisi*. PEN America, 2022,

<https://pen.org/the-pen-ten-an-interview-with-azar-nafisi/>, accesat la data de 08.05.2022;

⁴Joshua Bearman, *An Interview with Marjane Satrapi – Believer Magazine*. Believer Magazine, 2006,

<https://believermag.com/an-interview-with-marjane-satrapi/>, accesat la data de 02.02.2022;

⁵Arash Ghadishah, *Questions for Marjane Satrapi*. [online] ABC News

<<https://abcnews.go.com/Entertainment/story?id=4332648>>, 2018, accesat la data de 02.02.2022;

⁶Cristina Foarfă, „Am vrut să arăt viața unei generații în contextul ei istoric complicat, cu toate realitățile, fie bune sau rele” – *Interviu cu Parinoush Saniee*, în „Bookaholic”, 2013,

<https://www.bookaholic.ro/am-vrut-sa-arat-viata-unei-generatii-in-contextul-ei-istoric-complicat-cu-toate-realitatile-fie-bune-sau-rele-interviu-cu-parinoush-saniee.html>, accesat la data de 08.05.2022;

⁷*Ibidem*;

⁸Azar Nafisi, *Citind Lolita în Teheran*, Editura RAO, 2008, p. 255;

⁹*Ibidem*, p. 103;

¹⁰Parinoush Saniee, *Cel care mă așteaptă*, Editura POLIROM, 2015, p. 92;

¹¹*Ibidem* p. 65.